

Vojna a vojáci v díle Alšově a Jiráskově.

I.

„... Obnovit paměť minulých dnův a tou
osvěžit a posílit a třeba i k svatému ohni
roznítit...

... Tou cestou jsem šel, tak jsem pracoval...”

Z řeči Aloise Jiráskova pronesené 22. srpna
1911 ve Hronově. („Rozmanitá prosa“,
III.; Sebr. spisy, sv. XXIX.)

Pokusiti se o vymezení slova národ jest úlohou přenesnadnou a snad i nerozřešitelnou. Jaké to podivné slovo a co všechno v sobě tají! Rozložme je historicky, národopisně, sledujme vývoj kmene, pátrejme po krevních poutech, zkoumejme moc jazyka — přece nedojdeme živé představy národa. Snažme se zachytiti cit příslušenství, vědomí souvislosti, a unikne nám odůvodnění a vyvstanou vysvětlení, která poprou živé vědomí národa, které nalézáme v sobě a ve svém okolí. I lidé zklamou, běřeme-li je jednotlivě. Teprve dálkou lidé mizí, splývají v davu, spojují svůj osud s osudy okolních v jeden veliký pohyb, v jedno hnutí v jediném směru. Tento pohyb hromadných osudů určuje, ovládá i zdržuje nejmocněji půda, na které lidé rostou, okolí, do něhož jest jejich život postaven a s nímž usouzeno jim vždy se vyrovnávati. A když vezmeme člověka spolu se zemí, na které žije, tehdy máme nejsilnější pojítko lidí a rozumíme zákonům, pod kterými tvořily se jednotlivé davy, a chápeme cestu, jak vznikl národ. Možno říci, že je to duch místa — genius loci — který dává lidem vlastní souvislost se zemí a s její minulostí, který tvoří nepřetržitý svazek s předcházejícími generacemi a který spojuje lidi v hromadný cit společné příslušnosti. Lidé odcházejí, a jenom dotud, dokud neuhasla vzpomínka na zemi, ze které vzešli, cítí se příslušníky starého celku, neboť jazyk, pomůcka osobního výrazu, nemá síly, aby zadržel srůst s novou půdou. Země ta není tedy pouhým nerostem. Jest to živá půda, vytvořená prací odešlých pokolení, a zoveme ji vlastí. Pokolení

za pokolením na ní žilo, pracovalo, trpělo a krvácelo. Byla ve slávě, byla i v ponížení. Těžké bouře se přes ní přehnaly a přece zůstala a s ní i její silné kouzlo, kterým nás k sobě volá a láká při každé příležitosti a které nazýváme láskou k vlasti.

Znám dvě dobrá česká srdce, která plně porozuměla této lásce. Jedno z nich pochoval národ s velikým smutkem třináctého července roku 1913. Bylo to srdce Mikoláše Alše. Druhé srdce jest šťastnější. Osud mu dopřál, aby se dožilo naplnění svých tužeb a svého cíle. Jest to srdce Aloise Jiráského.

Oba mají cosi společného ve své tvorbě: vyrostše ze země Husovy, zkropené krví staletých bojů za svobodu a právo, zakotvili v ní pevně. Oběma daly sudičky do vínku nejen božský dar uměleckého genia, ale i velkolepou mohutnost slovanskou, měkkou a hlubokou citovost, která veškerou jejich práci prozářila teplem a posvětila duchem vroucně uvědoměného česství. Oba vyšli z lidu a tomu lidu a v jeho duchu pracovali a tvořili. Oba cítili v nejhlubších základech svých duší, že konají práci národu prospěšnou a nutnou, v budoucnosti vítěznou, že budí a zakládají, že pomáhají svému národu stavěti budoucnost. Český národ si právem zamiloval jejich díla, z nichž vroucně k němu mluví hlas rodné země a nesčetných pokolení předků, která se na ní rodila a umírala, která ji skrápěla svým potem v práci a svou krví v obraně; zamiloval si díla, z něhož mohutným i tichým hlasem promlouvá k němu duše jeho otců, duch jeho dějin. A ten duch našich dějin utíkal se k oběma a prosil je o formu, aby se v ní zúčastnil nesmrtelného života. Stíny minulých dob prosily je hlasem tklivým a důtklivým: Nedejte nám zahynouti bez památky! A oba potomci umělci vypravovali. Stali se prostředníky styku života minulého s životem budoucím. Vypravovali o slavných bojích, o velikém pokoření a smutné nevolnosti. A hlavně o bojích! V naší vojenské minulosti viděli ztělesněnou českou slávu, hrdost a české pokoření. Podali nám českou vojenskou minulost a ukázali cestu do české budoucnosti.

A jsme jim vděční za jejich práci a lásku. Jdeme po stopách jejich práce. Otevře se před námi česká vojenská minulost.

II.

Pohledme na Alšovo dílo. V něm hemží se vojáci různých dob a věků. Odkud ta láska k naší vojenské minulosti? Odkud to plně vystihnouti české duše, její radosti a žalu? Z lidu a z čistě lidských vzpomínek. Sledujme tyto vzpomínky ze zaslých dob.

U Mikoláše Alše máme zachován značný kus minulosti jeho rodiny. Tam můžeme hledati pramen jeho uměleckého tvoření a kořeny jeho lásky k české vojenské minulosti. Mikoláš Aleš sebral všechny rodinné zkazky, shromáždil stará psaní i zažloutlé přípisy úřední a pojmul je v jedinečnou knihu pamětí, v objemný „Klíč ku minulosti rodiny Alšovské“. Zde uvedl vše, kdykoli se potkal v minulosti se jménem Alšů a nakreslil si i význačné postavy rodinné minulosti.

V době nejprudšího požáru napoleonských válek sloužil už léta bratr Alšova děda, Mikoláš Aleš, na vojně. Byl u „černých kyrysarů“.* Když spojenci táhli na Paříž, dostal se i Mikoláš Aleš s plukem „černých kyrysarů“ do Francie. Domů se však již nevrátil. Zemřel 23. března roku 1814 v nemocnici města Sens při řece Yonne, přítoku Seiny.

Otec Mikoláše Alše, František Aleš, byl uvědomělý vlastenec. Roku 1848 byl šikovatelem národní gardy, jeho bratr Josef byl gardistou, jiný Aleš praporečником. Nejmladší jeho bratr, Vincenc, sloužil v bouřlivém roce

* Viz Alois Jirásek: Tomáš Famfule, švališer. „Rozmanitá prosa“, II. Sebr. spisy, sv. XXXIII., str. 81.

Jan Žižka. Kolorovaná kresba 1908. Zlatá Praha 1913.

1848 v Praze u myslivců a odtud psal svému bratrovi, jak v památných dnech svatodušního povstání musil s ostatními opustiti dílny a hlídkovat na Malé Straně. „Byl jsem přítomen“, psal v jednom dopise, „a viděl jsem, jak od věže Daliborky dvě bomby stoupaly a se nad Prahou vznášely. Jedna se roztrhla nad Kolegium a druhá padla do staroměstských mlýnů. Ve mlýnech se vznal oheň. Vojsko na Mariánských příkopech jávalo radosti, já ale seděl stranou, slze mně tekly z očí — vzpomněl jsem si na bitvu na Bílé Hoře.“*

Nejvýznamnější místo v životě Mikoláše Alše má však vysloužilý švališer Tomáš Famfule, bratr Alšovy matky, Veroniky Alšové, roz. Famfulové. On roznítíl v Alšovi onu lásku k vojáku, k malému českému člověku, z dob, kdy se ještě na vojnu verbovalo, kdy na vojnu chytali a chycené dopravovali svázané ku pluku. Tomáš Famfule byl starý voják, ze starousedlé rodiny mirotické, který poznal na vojně hezký kus světa. Narodil se roku 1795 a jako dvanáctiletý hoch šel na krejčovinu. Bylo to v době napoleonských válek a brzo po vyučení musil do Prahy na komisní šití. Ale roku 1812 byl veliký odvod a houfně chytali na vojnu. Tehdy se každý mladý muž ukrýval jak jen mohl. I Tomáš Famfule byl v nebezpečí. Podařilo se mu však prchnouti z Prahy, ale v Budyni byl chycen a odvezen do Litoměřic.

V bolestném zármutku nad ztracenou svobodou plakal v kasárnách chycený mladý krejčí. Ale podařilo se mu přece obelstít desátníka, že jej pustil z vrat, a za noci utíkal do svého rodiště, do Mirotic. Jeho rodiče ukrývali jej na půdě, ale jedna dívka ze sousedství rozšířila svou prostořekostí zprávu, že Famfulův Tomáš jest doma a že se skrývá před vojnou. Přišli „úřední páni“ a nemožouce Tomáše nalézt, týrali jeho starého otce a vyhrožovali mu, že jej na vojnu odvedou, jestliže se jeho syn nenalezne. To bylo příliš mladému Tomáši a udal se sám. Tomáš Famfule vypravuje sám v krátkém vlastním životopise, psaném švabachem, bez interpunkce a pravopisu: „... tu mi chtěl dát bývalý p. purkmistr Tengler železa, já jsem se mu ale opřel. Kdybych byl chtěl utéct, tak by mne byl žádný zas nespátril, a dal jsem mu odpověď, že já trefím sám do Písku a tam že budu čekat u vola, v hostinci, až přijdou ty ostatní. A na to jsem se poručil z radnice a šel jsem sám do Písku a tam jsem taky čekal, až ti ostatní přišli; pak jsme šli hned k odvodu.“**

Byl přijat na čtrnáct roků k lehké jízdě, a to, jak si poznamenal, „k slavnému pluku Vesán švališer.“*** Z Písku zavedli ho do Prahy, kde „fasoval rystuňk a šat“ a odtamtud přes Moravu do uherských pust, kde ho vyučovali „Niderlendři ze starých válek“. V druhém roce zúčastnil se výpravy do Francie; z Francie přišel jeho pluk do Polska a odtud opět do Francie. Z Francie odtáhli zase do Rakous, viděl Vídeň a po Vídni opět Prahu. V ten čas vypukla v království neapolském revoluce. Famfulův pluk táhl do Italie, on pak v první škadroně jako ubytovatel. V Italii zůstali pět let. Roku 1826 táhli švališerští dlouhým pochodem přes Lublaň a Štýrský Hradec do Uher a zde, poněvadž bylo právě milostivé léto a vojákům byl slevován rok služby, byl Tomáš Famfule propuštěn z vojny. To je stručný obsah Odyseje, jakou byl nucen prodělati ubohý Tomáš Famfule. S těžkým srdcem rozloučil se se „zlatou koňskou nohou“, s vraníkem, který jej nosil dlouhá léta Evropou a šel dosluhovat v zemské obraně, jako pohraniční stráž v krkonošských horách. Pak teprve mohl zpátky do Mirotic. Josef Thomayer (R. E. Jamot) líčí dojemnou scénu jeho návratu do vlasti: „Tomáš Famfule, přišed do domku, kde rodiče jeho bydlili, zastavil se naslouchaje za dveřmi.

* Mikoláš Aleš. Jeho život a dílo. Vydala Maryna Alšová. Text napsali V. V. Štech a F. X. Jiřík. V Praze, s. a., str. 21.

** Tamtéž, str. 24.

*** Čtvrtý švališerský pluk, tehdy barona Vincenta, býv. 14. dragounský pluk.

Kuneš z Bělovic, hejtman Tábořský. Kolorovaná kresba 1897. Volné směry 1897.

Matka jeho, pracujíc, prohodila mezi řečí: „Jaké pak vánoce bude mít asi náš Tomáš?“ A Tomáš otevřel dveře a vkročil se slovy: „Takové, jaké mu připravíte...“*

Tomáš Famfule nepřivedl to na vojně ani na kaprála. Nebyl nikdy v pravém ohni, ale viděl svět, mnoho zkusil, mnoho zažil a protřpěl kus přerodu Evropy, pokud jej může chápati prostý voják, který byl vázán rozkazem a který žil s plukem v krajích, jichž řeči nerozuměl. Chcete slyšeti epizody z jeho dobrodružných poutí? Zde jsou některé: Byl v „Papežsku“ a viděl tam též tu ves, co se tam narodil ten veliký „raubíř“ (Rinaldo).** V roce 1822 jel okolo Vesuvu, který právě počal chrliti. Nasbíral si popele a uschoval do helmy v papíru, na kterýž si pak doma napsal: „To je popel z Wezufu od Roku 1822. Ten sem přines z neAplu. Tomáš Famfule.“*** V Sorrentě se díval na moře a na delfíny, byl v tom městě, co je před mnoha lety zalila láva, v jedné vsi viděl zahradu, která měla hradbu z rozmariny a všichni švališerí dali si ji za helmu. A tak dále.

Tomáš Famfule byl mladému Alšovi kusem jednoho celého světa. Starý švališer vzpomínal na zažité osudy, vypravoval, jak se dostal na vojnu, co zkusil a viděl v Uhrách, ve Francii a v Itálii, vypravoval o vojně, o vojsku a koních, ličil, co viděl a protřpěl na pochodech, na hlídkách a stanovištích, popisoval kraje, kterými prošel. A Mikoláš Aleš vžíval se do starého vojenského života, jaký prodělal jeho strýc, švališer Tomáš Famfule. Sledoval strýce na nekonečných pochodech, do ležení, po městech různých zemí a sám vymýšlel vojáky, snil o srážkách a bitvách, o kterých četl v knížkách.

Pak přišel válečný rok 1866. Mikoláš Aleš mohl se nyní dobře vynadivati na zamilované vojáky. Pískem procházelo stále vojsko a potom přicházely transporty raněných, vysílených vojáků, kteří leželi na žebřinových vozech, ubledlí i zsnalí válečnými útrapami a bolestmi. Viděl celou škadronu Radeckého husarů, roztrhaných a na udřených koních. Byli to Maďaři s červenými kalpaky, modrými kabáty, žlutým lemováním a kožíšky, kteří jeli z bitvy u Hradce Králové. Viděl i Prusáky, kteří leželi nedaleko Mirotic, v Čimelích, a šel si je prohlédnout. Konečně zažil mladý Mikoláš Aleš zblízka vojsko, které tak dobře znal od svého strýce, konečně mohl pozorovati pochody, cvičení, koně i jednotlivé vojáky a život vojska, které mělo již za sebou krvavé bitvy.

Mikoláš Aleš prodělal též jednoroční dobrovolnickou vojenskou službu. Bylo to roku 1875. Jeho vojenský propouštěcí list, datovaný v Písku 31. prosince roku 1883, praví: „Pěšák Mikuláš Aleš, stavu svého akademický, sloužil u c. k. pěšího pluku č. 25 a 11 deset let tři dny, jako pěšák u zemské obrany č. 47 dvě leta, celkem 12 let 3 dni věrně. Od 31. prosince 1883 propouští se ze svazku zemské obrany.“†

Presenční službu konal Mikoláš Aleš u 25. uherského pluku — „u Mamula“†† — v Praze v Újezdských kasárnách. Nosil bílý kabát a úzké nohavice. Veliký vliv měl na něho styk s vojenskými kamarády, se Slováky z Detvy a Maďary. Tam naučil se i slováckým písním zbojnickým a v životě jich již nezapomněl.

U pluku byl pěšákem a nedosáhl vyšší hodnosti. „Zdá se, že v jeho torbě nebyla ta povědomá maršálská hůl. Nenašel v ní ani frajtrovské hvězdičky,“ napsal Ignát Hermann (Ypsilon) v „Národních Listech“ z 8. prosince 1895.

* Jos. Thomaier: Příroda a lidé. Sebr. spisy, sv. VIII., str. 236.

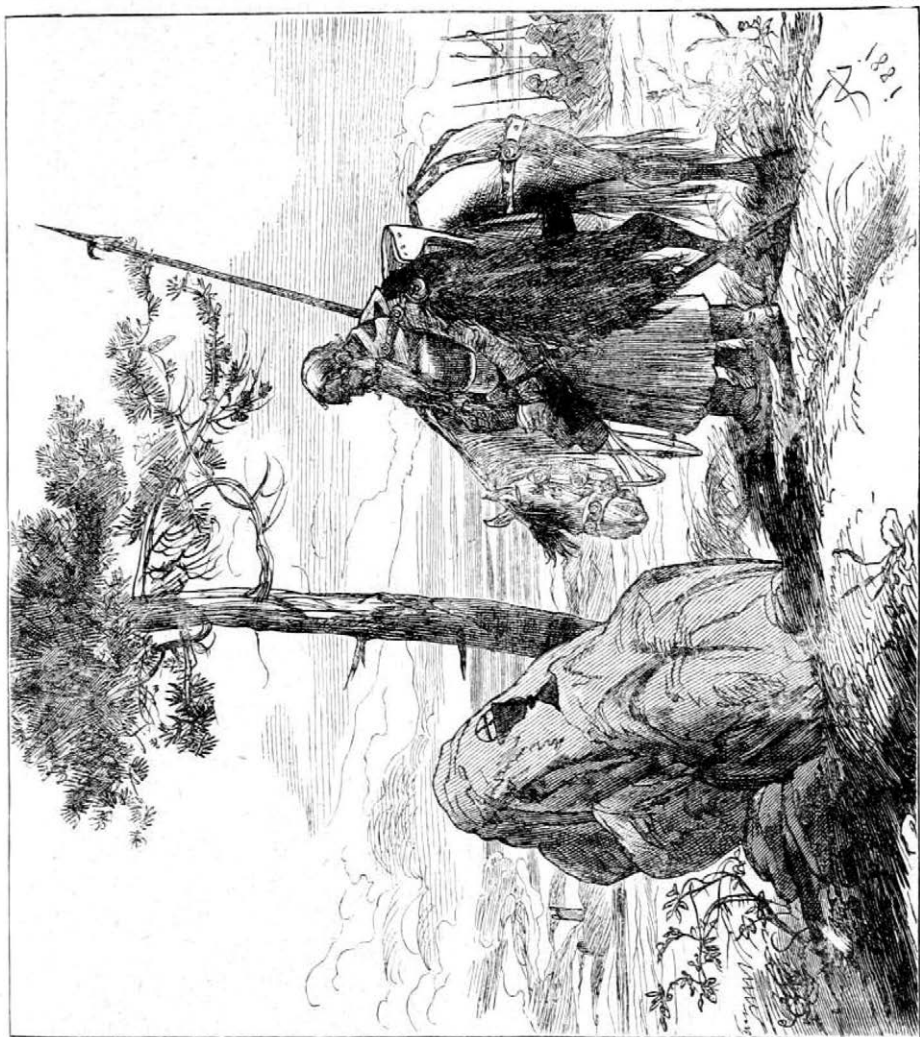
** Tamtéž, str. 235.

*** Alois Jirásek: Rozmanitá prósa, II., Sebr. spisy, XXXIII., str. 93.

† Mikoláš Aleš. Jeho život a dílo. Strana 60.

†† Majitelem býv. 25. pěš. pluku byl od r. 1858 až do r. 1879 polní zbrojmistr Lazar Mamula.

Báje a legendy, vojenské historie, hrdinské skutky, o nichž již v mládí slychal od svého strýce švališera, to vse vedlo k tomu, že Aleš zamiloval si vojáky, s láskou je kreslil a přenášel je do minulých dob starosvětských. Jeho vojáci jsou hoši z českých vesnic, kteří s velkým bolem odcházejí na dlouhou vojnu, loučí se s milou, teskní po domovu a rodičích, po ztracené svobodě a padlých družích. Mikoláš Aleš podal nám českého vojáka, jakým

Nad hrobem Božího bojovníka. Perokresba 1881. Světozor 1882.

skutečně byl. Plně vystihl jeho duši. Podal nám kus našeho minulého vojenského života, kus naší vojenské slávy v dobách husitských i našeho úpadku a ponížení v dobách války třicetileté a později, kdy české hochy na vojnu verbovali a chytali, kdy jim dali bílý kabát a na rameno pušku a poslali je daleko, daleko od domova, aby zmírali v pevnostech a bojovali v Německu, v Itálii, v Nizozemsku a ve Francii za cizí zájmy, kdy těžko přivykali vojenskému kabátu a dlouho trvalo nežli si přivykli.

Pěkně napsal Alois Jirásek,* že Alšovy vojenské kresby nejsou glorifikací armády, ale kusem českého života, kusem tklivé české melodie. Ta vešla mu do srdce s veškerou svou sladkostí i hořkostí. Miloval ji, neboť byla částí jeho vzpomínek na mládí a na domov, částí vzpomínek na český život, který byl kdysi — — — —

III.

Naše vojenská minulost našla též u Aloise Jirásky svého mistrného malíře a věrného historika. On oživil nejslavnější doby husitského vzepětí, tábořské síly a slávy, a doby tvrdého vzdoru a kruté bolesti našeho ponížení. On nakreslil dávno před republikou tisíce postav pravých českých vojáků.

Celý Jiráskův kraj měl pohnutou historii z pruských válek v době Marie Terezie. Ve svém mládí slyšel mnoho vypravovati o velikých bojích, znal vysloužilé vojáky z válek napoleonských a slýchal jejich vzpomínky, jako mladý hoch zažil pruský vpád za války roku 1866, viděl krvavé bojiště a psal psaní, která mu diktovali ranění vojáci od čáslavského regimentu.** Odtud ten zájem o válečné výpravy a život vojenský.

Alois Jirásek vydal dva svazky svých pamětí.*** Jsou to knihy krásné, prosté, ale lidsky hluboké. Tam najdeme i jeho vzpomínky na válečné doby, které ve svém mládí zažil, i kořeny jeho lásky k českému vojákovi a jeho zájmu o vojenský život.

Již od své matky slýchal vypravovati, jak za starých časů sužovali vojáci ty, u nichž byli bytem, kterak se dávali kolébat, a jiné vzpomínky, jak je jeho matka znala z vypravování starých. Jako malý hoch ministroval. Krejčary, které dostával za ministrování, potřeboval na „válečné potřeby“, zvláště roku 1859, kdy i jej rozněcovala italská vojna, kdy slýchal vypravovati o bitvách u Magenty a Solferina a o slavném italském vlastenci Garibaldim, kterého viděl i namalovaného na jarmarečních obrazech. A dříve ještě nežli uměl čísti, viděl ve starém kalendáři vyobrazení dudáka s dudami. Nebyl to obyčejný dudák, nýbrž vojenský, kterého míval pisecký pluk ještě na počátku XIX. století a který táhl v pluku s českými vojáky z Prácheňska a hrával jim na pochodu i v ležení. Ten dudák utkvěl mu v paměti a v jedné ze svých povídek si na něho vzpomněl.††

Když nastaly jarní práce na polích, když byly žně nebo započala pastva, sedával na polích a díval se na vzdálené lesy a kopce, na tajemné Kačenčiny hory (Vrchomeží), kde bytovala princezna Kačenka, za kterou chodil z Krkonošských hor Rybrcouli. S tichou bází naslouchal vypravování o mocném Rybrcoulovi, jenž v bouři chodil na Kačenčiny hory za nešťastnou princeznou, a mohutně zajímala jeho mysl pověst o Turovu, lesnaté hoře u vesnice Rokytínka u Hronova, v jehož hlubinách dřímá svaté vojsko, které v plné zbroji vytrhne na pomoc, až bude nejhůře...

Znal staré vysloužilé bojovníky, „hlomozného kadidláka“ Stacha, Napoleonského hrdinu, kterému se na prsou leskl dělový křížek, policajta Kociána, starého vojáka, který po léta bojoval pod Radeckým, nebo, jak starí vojáci říkali, „pod Hradeckým“, a který v Miláně zažil hrozné dny pouličních bojů, slýchal jejich vzpomínky a ty mu utkvěly v paměti.

V zimě pak, když přišly přástky a draní peří, byl nejděčnějším posluhačem při sousedských besedách, při nichž bylo vzpomínáno na zaslé časy. Tam slýchal vypravovati o Žižkovi, jak dobýval hradu Vlčince u Police,

* Sebr. spisy, sv. XXXIII, str. 79.

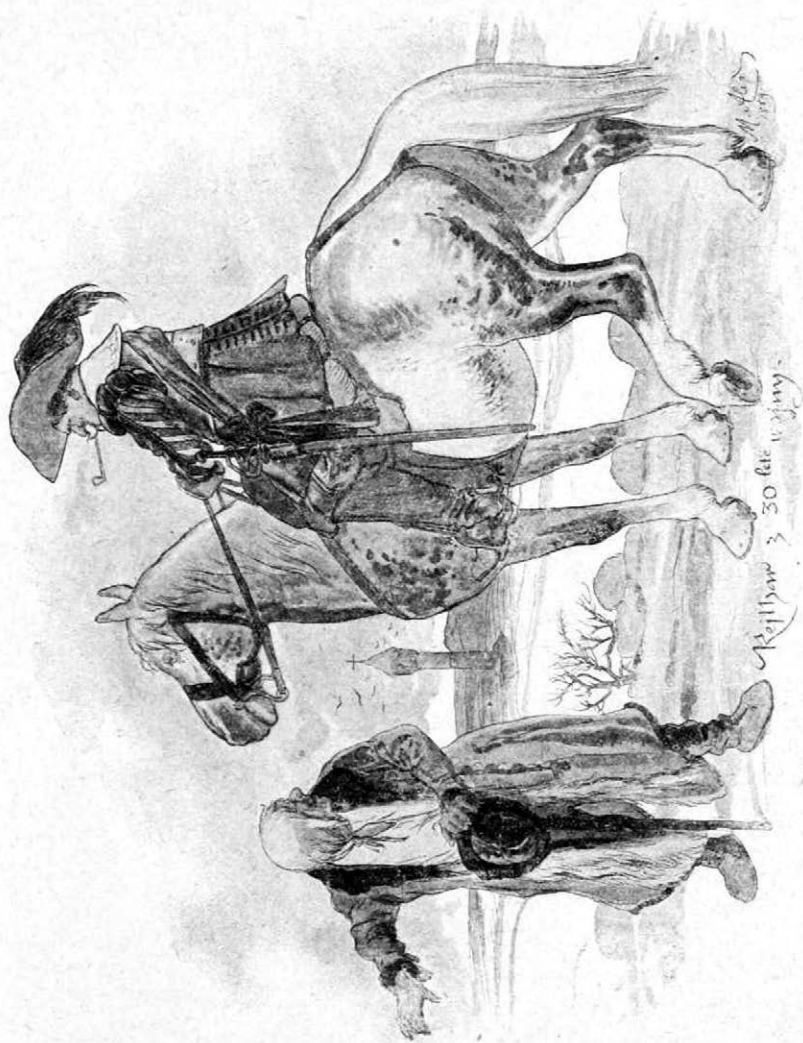
** Alois Jirásek: Pozdrav českým vojinům v poli z r. 1915. (Sebr. spisy, sv. XLII., str. 342.)

*** Alois Jirásek: Z mých pamětí. Díl I. a II. (Sebr. spisy, sv. XXXVII. a XXXVIII.)

† Viz Jiráskovu povídku „V Pekle“; Sebr. spisy, sv. XII.

†† V povídce „Na krvavém kameni“. Z bouřlivých dob, díl I., Praha, 1889, str. 249 n.

o Žižkově lípě, pod níž Žižka odpočíval, o statečném Koldovi, pánu na Náchodě, o Prusácích, kterak zle hospodařili, o Laudonovi, kterak zlostí a lítostí sevřel koleny koně, až zvíře kleslo mrtvé k zemi, když slyšel, že Slezsko jest vydáno Prusům, o staré borovici za Hronovem u Poříče, o níž šla pověst, že pruský král bude v Čechách na hlavu tak poražen, že ze všeho vojska

Rejthar z třicetileté vojny. Kolorovaná kresba 1889.

zbude mu jen tolik mužů, co by se pod tou borovicí kolem bubnu sesedlo a že si pruský král na útěku z Čech pod tou borovicí odpočine a Češi budou mít od Prusáků pokoj. S utajeným dechem naslouchal vzpomínkám starých sousedů, kteří hovořivali o všem, o světě a vojně, o drahotě a starých časech, o „krobotech“, * kteří roku 1850 přitrhli do Náchodska, kterak

* Z mých pamětí, díl I., str. 92.

byl před nimi všude strach a hrůza, neboť děsili ještě v paměti pandurů z časů Marie Terezie, kterak lidé utíkali před nimi do lesů, ale, když přitáhli, kterak shledali, že nebylo lepších vojáků, neboť chovali malé děti, kolébali je, pomáhali v domácnosti a mlátili ve stodolách, kterak neradi odcházeli a lidé pro ně plakali.

Z těchto vzátek a vzpomínek klíčilo v Jiráskově srdci české vědomí a zájem o vojenský život.

Jako mladý hoch přišel se svým otcem i do Josefova. Dříve mnoho slyšel o této pevnosti a někdy, když pásal na polích krávy, slyšel zdaleka houkati temné rány. To hřímala z Josefova dělostřelba za větších vojenských cvičení. Otec vzal jej, školáka, jednou do Jaroměře na trh a odtamtud do Josefova, do pevnosti. A tam viděl hradby a příkopy, hromady dělových koulí, plno vojáků v bílých kabátech a živý vojenský ruch. Viděl i muže, kteří měli u nohy přikovanou železnou kouli, kterou s každým krokem za sebou smýkali, a s bázní hleděl na nešťastné trestance, kteří si svůj trest odbyvali v pevnosti josefovské.

Již jako žáček hronovské školy rád kreslil. Jak sám ve svých „Pamětech“ přiznává, měl svůj obor, a to především koně a jezdce. Vzpomíná, kterak maloval i Konstantina Velikého, jak se mu před bitvou zjevilo na nebi znamení kříže. „O kostým mi tenkrát nebylo,“ píše ve svých „Pamětech“, „bez rozmyšlení namaloval jsem římského monarchu v uniformě našeho hradeckého pluku velkoknížete Konstantina, v modrých nohavicích, v bílém kabátě, s červenými výložky, jak jsem tu uniformu znal z autopsie.“*

Později pak, v roce 1863, když byl již v Broumově na gymnasiu, dolehla i k němu zvěst o polské revoluci a rok později, roku 1864, o výpravě do Šlesviku a Holštýnu.

V roce 1866 přivalila se válečná bouře. Tenkrát přišel Jirásek, patnáctiletý tercián, na předčasné prázdniny domů a na vlastní oči užíval válečné hrůzy a zažil všechny její bědy. Do Hronova přitáhlo oddělení pěchoty, čeští vojáci od plzeňského pluku, a jeden voják, nováček, byl také u nich na bytě. Jirásek na něho ve svých pamětech vzpomíná a vypravuje, „že to byl dobrosmyslný mladík, jenž se na válku nijak netěšil a jenž se ještě ani v signálech dobře nevyznal.“ „Jak jednou zalehlo k nám do světnice troubení,“ vzpomíná, „vyskočil náš voják, jakoby střelen, a hned všechno své zboží skládal do hnědého „telete“; jak to tam na rychlo nacpal, hodil tele na záda, popadl pušku a jal se s námi srdečně se loučit, s pánem bohem dávat, tak že to již přišlo, že potáhnou do ohně, na Praž. Ale z toho ohně se vrátil za chvíli a zase všechno skládal a věšel, „tele“, plášť, řemení, pušku i čáko, a to že nic nebylo, že nerozuměl, že se zmýlil, to že troubili jen k „rozkazu“.**

Když se roznesla poplašná zpráva, že Prusáci stojí již na samých hranicích, začali lidé lepší věci uklízet a leckde i zazdívali, z obavy, že budou Prusáci „rabovat“. Mnozí dali se před Prusy na útěk. Pruské vojsko přišlo i do Hronova. Městečkem zavířily pruské bubny, píšťaly pronikavě zapískaly a ulicemi proudily řady pruských vojáků, pěchota, jízda i dělostřelectvo, a směřovaly směrem k Náchodu. Všechnu krvavou hrůzu pak užíval, když zajel se sousedy pro raněné přímo na bojiště, na Branku u Náchoda. „...Kde se jindy vlnily lány obilí,“ píše o těchto dojmech, „tu teď smrti hrozná žeň. Na zničené ourodě, na mezích, v alejích ovocných stromů, níž u lesíka, všude ještě dost mrtvých, ačkoli jich už větší část za ty dva dny zakopali. Naběhlé mrchy padlých koní různě ležící jako temné kopečky nad tou spoustou; ztuhlé jejich nohy rovně trčely do zářícího horského vzduchu. Mezi těmi kopečky bílé body rakouských kabátů, skvrny nebo i řada jiných, temných uniforem a mezi tou veškerou prostorou strakatina zahozených tornistrů,

* Z mých pamětí, I., str. 152—153.

** Z mých pamětí, I., str. 225.

bilého řemení, papírů, pablesky zbraně, plechových kotlíků. Nad tím tu tam silhoueta pruského vojáka v helmici, s puškou v ruce, stráž bojiště, o samotě stojící nebo mělký hrob kopající. Nade vším modré nebe, zářící slunce, ale vzduch těžký, hrozný zápachem z mrtvol, krve a mrch v rozkladu...“*

Z dob Marie Terezie. Kolorovaná kresba 1890.

Mladý student Jirásek plně zažil všechny dojmy pohnuté válečné doby. Psal též psaní raněným vojákům, kteří leželi v hronovské škole. „Jeden z nich byl od čáslavského pluku“, vzpomíná ve svých „Pamětech“, „diktoval mně, dobře si tu renomáz pamatuji, že u Skalice „dekovali“ železnici a tu že přilítla kulka, a ta že se mu rozpleskla o čelo nad okem. Viděl jsem tu

* Z mých pamětí, I., str. 239—240.

„kulku“, jež povolila tvrdému čelu toho hrdiny; byla to jen štilbra olova, která mu způsobila lehkou ránu.“*

Konečně přišel mír. Ale přišla nová rána, cholera. Denně jich několik umíralo a ulicemi procházely tiché průvody bez hudby a zpěvu, a ubíraly se na hřbitov.

Vyšší gymnasium studoval Jirásek v Hradci Králové. Mnoho již slyšel o tomto městě jako pevnosti, „kde bylo plno vojska, kam chodila všechna odvolání, kamž odváděli od nás mladý lid, kdež byly vysoký soud a těžká vězení“.** První noc, kterou prožil v Hradci Králové, slyšel poprvé „večerku“. „... Zalehlo k nám do ticha a temna táhlé zatroubení“, vzpomíná. „A znělo dále, vážně, a mně té chvíle tak smutně, večerní signál vojákům, kterýž jsem tenkrát slyšel poprvé. Zapomněl jsem na všecko a jen jsem naslouchal tlumeným, melancholickým zvukům, sám měkce rozteskněn. A vzpomínám, kolikrát jsem tomu signálu za svého hradeckého pobytu naslouchal, ať jej troubili na hlavní strážní na náměstí nebo když trubači kráčeli městem a tu „večerku“ troubili. A nikdy lhostejně jsem ji nenaslouchal.“***

V Hradci Králové byla tenkrát rozmanitá posádka: dělostřelectvo, jízda a pěchota. Jirásek chodil se dívat na cvičení a do kasemat se také dostal. V kasematech byl za jeho časů ubytován prapor hradeckého pluku velkoknížete Konstantina,† u něhož sloužil jeho bratr. Tam chodil navštěvovat svého bratra, jedl i z vojenského plechového kotlíku, poznal kasárenský život a v kantině sedával s vojáky a poslouchal jejich vypravování.

V roce 1870, o prázdninách, vypukla válka mezi Francií a Pruskem. Tu sedával v Hronově se sousedy v hostinci u Červíčků, netrpělivě očekával poštu, která přinesla noviny, a v hostinské jizbě četli zprávy o bitvách, o obležení Paříže, o státním převratu ve Francii a zřízení republiky. „Tam v té světnici pozdě v noci,“ vzpomíná, „poprvé jsem uslyšel Marsellaisu. Bratranec Adolf nám ji zahrál na housle a zazpíval.“†† Viděl i francouzského vojáka-zajatce, který utekl z pruského zajetí a dostal se přes hranice do Hradce Králové.

Též Litomyšl, kde dlel za svým povoláním jako profesor, dala Jiráskovi mnoho vzpomínek na vojenský život. Tam mnoho slyšel o bohaté minulosti dávné Litomyšle, o bouřlivém roce 1848, který nezustal ani tam bez ohlasu, a o studentské legii, kterou nám tak krásně vylíčil ve své „Filosofské historii“.††† Tam se seznámil s vysloužilým majorem Strehlem, kterého ještě tenkrát oslovovali starodávným titulem „Herr Obristwachtmeister“ a který vypravoval vzpomínky ze svých válečných let v Itálii a v jižním Tyrolsku, s nadporučíkem ve výslužbě Kodytkem, který bojoval na vojně v roce 1866, a s „panem kriegskommissärem“ Pietschem, jenž sloužil ještě za Radeckého a byl s ním ve vzbouřeném Miláně roku 1848. Ten zvláště rád vzpomínal na rebelii milánskou a úzkostlivě choval památku ze svého vojenského života, vyschlou viržinku, kterou dostal od samého Radeckého.

Alois Jirásek vytvořil nám ve svém díle živý zjev našeho vojáka skoro ze všech dob. Jakoby měl před očima živý model popsal nám železně husitské bojovníky, nepoddajné, neúplatné a zapálené svatou láskou k vlasti, slavné Jiskrovo Bratrstvo v Uhrách, v zemi, z níž dříve vysílali divoké hordy kumánské na křížácké výpravy proti českým kacířům, v zemi, kde vládl kdysi král Zikmund, „šelma rudobradá, sedmikorunná“, ten král, jemuž přes rty vyšel výrok, že uherskou korunu dal by za to, aby v Čechách nebylo

* Z mých pamětí, I., str. 245—246.

** Z mých pamětí, I., str. 266.

*** Z mých pamětí, I., str. 269.

† Býv. rak. uh. pluk čís. 18.

†† Z mých pamětí, I., str. 346.

††† Sebr. spisy, sv. I.

H u s a r. Tužková kresba 1909. Květy 1909.

jediného Čecha... Před námi ožívají postavy husitských kapitánů, zjizvený, větry ošlehaný, ohněm osmahlý Pobera z Lomu, Talafús, Janko Kozic a Aksamit. Žijeme s nimi, slyšíme jejich kletby, výkřiky jejich radosti, jejich nenávisť, hněv a lásky, jejich těžkopádné žerty; chápeme, proč si tak oblíbili válečnický život a nemůžeme jinak, nežli si zamilovat ty drsné bojovníky, kteří jsou ve svých srdcích dobrými českými hochy, obdařenými strašlivou chrabrostí. Pocíujeme s nimi i trochu litosti nad jejich hrdinstvím vyplýtvaným nadarmo. S hrdostí starého Římana praví o bratrském hejtmanu Mikuláši z Rokytніка: „Ten jazyk svůj se vši spravedlností vždycky miloval a protivníkům se proň i pro pravdu boží mužsky všude zprotivil.“* V jeho díle ožil znovu život vojenský hrubý a někdy i bezcitný, ale i neohrožená láska k vlasti, která nade vším zvítězí, a dobré české srdce prostých, zapomenutých vojáčků z dob josefinských a pozdějších.

Jirásek nepřestává i v bouřlivých dobách válečných věřit v člověka. Nezapomíná na nejvyšší příkaz lidského srdce, v němž je vepsáno: „Nezabíješ!“ Jiráskovi čeští vojáci mají srdce na pravém místě, nejsou ukrutní a suroví jako jejich nepřátelé, na př. vojáci maďarští, kteří si v jeho románech přímo libují v násilí a ukrutnostech. Ani v těžkém řemesle válečném nepozbyli čeští vojáci svého dobráctví a všichni jsou proniknuti týmž přesvědčením, jež vyjádřil mladý Žižka na otázku strýcovu, líbí-li se mu vojna: „Líbí, je-li nutná a spravedlivá. Ale začítí ji jako ten Rožmberský, toho bych nechtěl mítí na svědomí. Vojna je trest boží a hrozný.“***

Proto bojují Jiráskovi čeští vojáci statečně, že bojují pro věc spravedlivou a že jim byl boj vnucen. Ale i pak vmísí se do Jiráskova líčení náhle bolest nad hrůzami války. V „F. L. Věkovi“ jest nezapomenutelný výjev, jak Věk navštívil ruský tábor pod Jaroměří a jak byl ve svém slovanském zanícení nadšen pro bratrské vojsko; tu však nesli na nosítkách raněného kozáka a Věk si uvědomil, kdyby zde zemřel, tak daleko od svého domova, že o něm nebudou mítí zpráv. „A maně stanuv“, vypravuje Jirásek, „obhlédl ležení, pokud bylo možná. Zvážněl. Duch universitních let se v něm hnul, vlastenec umlk' a ozval se člověk: Kolik se jich vrátí domů! A nač je vedou?“***

Alois Jirásek nezapomněl na vojáky ani v době největší persequce za světové války. Poslal českým vojínům do pole pozdrav. List ten jest plný lásky k českým lidem a v srdci jeho jest utajeno mnoho bolestí nad osudem českých mužů, kteří byli nuceni odejítí ze svých domovů a krváceti a umíratí za cizí zájmy v cizích službách. Vzpomeňme si, jak jsme jej v druhém roce války, v době tak stísněné a nesvobodné, četli se zatajeným dechem se slzami v očích. Vzpomeňme si, s jakou srdečnou láskou a laskavým bratrstvím ozvala se jeho dobrá a moudrá slova. „Mnohé z Vás viděl jsem táhnouti z Prahy do boje“, píše v tomto listu, „s pohnutým srdcem hleděl jsem na zacházející řady, jež provázeli Vaši milí na poslední rozloučení. Dnes bych naslouchal já Vašemu vypravování, dnes byste Vy, stateční vojínové a účastníci obrovských zápasů, jakých nebylo co svět světem, mohli sami vypravovat o nich, o svízelných polního života, o těžké povinnosti. Ale Vy mužně mlčíte. Jen na domov byste se optali, na který vespolek v družných hovorech u ohně, v zákopech i ve chvílích samoty, na noční stráž vroucně vzpomínáte, kdy ty vzpomínky duši vanou jako znění zvonků, jako drahá, milená píseň. A proto snad dobře přijmete tento list, třeba že Vám nepřináší ani zprávy, po které toužíte. Ale přichází z domova, z milé vlasti a může Vám říci a říká, Vám všem krajanům od Šumavy až do Karpat, jak na Vás vzpomínáme, s jakým vřelým účastenstvím, a že z té duše Vám přejeme, aby štěstí

* Těvská hranice. Z různých dob, II., Sebr. spisy, sv. XII.

** Mezi proudy, III., Sebr. spisy, sv. VIII., str. 195.

*** Dr. Mil. Hýsek: Alois Jirásek. Občanská knihovna, svazek 17., str. 16.

Dragoun. Kolorovaná kresba 1907.

bylo s Vámi, abyste bez pohromy a spokojeni vrátili se domů do náručí svých milých.*

V této těžké době promluvil Jirásek k českým vojínům, nevolným tělesně i morálně, z plného srdce. Promluvil k českým srdcím a po česku. Pověděl jim o domovu a vzkázal jim, že jim rozumí a že na ně nezapomíná.

Nezemrem na slámu, zemreme na poli....

Jirásek byl tak šťastný, že se dožil svobodného československého vojska. V prosinci 1919 napsal vánoční poselství našim zahraničním vojskům do Sibiře. V tomto poselství pozdravuje veliké a svorné sdružení válečné, jakým bývalo před věky Bratrstvo na Slovensku. V duchu vidí české vojsko, které

* Pozdrav českým vojákům v poli r. 1915. Sebr. spisy, sv. XLII., str. 342 n.

se jako vidění objevilo v širých končinách Ruska a Sibíře, „jež ohromnými těmi končinami přešlo vítězně a neutiskovalo, netrápilo, ale pomáhalo a chránilo, až pak vsedlo na lodi a zmizelo na vodách, daleko, daleko za mořem.“

Ked' s koňa
spadnem,
šablenka zazvoní.
1903.

A ked' s koňa spadnem, šablenka zazvoní.

V „Památniku“, vydaném v říjnu roku 1919 na oslavu našeho osvobození, radostně zdraví svobodnou československou armádu slovy, jež vytryskla z hloubi jeho srdce a v němž vyjadřuje svou lásku k našemu vojsku: „Pozdravuji Vás všechny naše vojiny, Vás, první naše československé vojsko,

vyrostlé z lásky k utiskovanému národu, mohutné zmužilostí i morální silou, Vás, věrnou stráž a oporu naší republiky. Díky Vám a zdar!* V těchto slovech plně vytryskla Jiráskova láska k našemu vojsku, spojená s národní hrdostí nad čestnými ranami a nad utrpením, jež Čechové pro veliké ideje snášeli, nastavující po staletí prsa ve svatém boji za poznanou a nade vše ve světě milovanou pravdu.

Kozáci. Perokresba 1909. Kučery 1909.

Jiráskovy knihy ukazovaly v těžkých dobách světové války, co znamenal český národ v mravní síle, ve vlasteneckém zápalu, ve vítězství a v utrpení. Jiráskovo dílo má velikou zásluhu, že národ obstál v těžké zkoušce. Naši

* Československé armádě k 28. říjnu. Památník k výročí naší samostatnosti. Uspořádali: kap. Frant. Kučera a Dr. Rud. Tschorn. Vydal Vědecký svaz čs. důstojnictva. V Praze, 1919. Strana 18.

vojáci, majíce na mysli příklad našich velkých předků a staletou nevolnost, kterou na ně uvalila habsburská vláda, odhazovali v rakouských zákopech zbraně a tvořili zahraniční legie, aby pomstili utrpení svých předků a znovu dobyli ztracené svobody. Vzpomínka na dávná hrdinství, Jiráskem vyličená, byla ve všech duších a ve všech myslích českých vojáků. Nemůže býti výmluvnějšího svědectví o tom, jaký vliv mělo Jiráskovo dílo na naši zahraniční revoluční a vojenskou akci, nežli dopis, kterým generál Gajda provázel věnování svých „Pamětí“ Aloisu Jiráskovi: „Drahý mistře,“ píše, „prosím, abyste přijal tuto knihu o naší válce v Rusku a na Sibíři v letech

Těžko mě matička vychovala...

1917—1919. Před válkou byl Jste nejšťastnějším buditelem všech vrstev našeho národa. Za války staly se Vaše knihy, Vaše nezapomenutelné vypravování o jeho minulosti všemu lidu našemu ve vlasti pramenem útěchy a vzdorů! Nám vojákům daleko v cizině byly nejdražší četbou, byly nám zdrojem síly v nejtěžších hodinách. Daly nám vzor, vytkly nám povinnost. V rozhodné pro nás chvíli války, v týž čas, kdy jsme se my vojáci pod Zborovem dávali svou zbraní ve velký boj za obnovení samostatnosti své vlasti, Vy zde v čele spisovatelů českých zbraní ducha prolomil Jste ledy, které ji svíraly. Proud vůle národa valil se pak již nezadržitelně za námi až k vítězství.“

Jirásek jest představitelem národní neohroženosti. Vyslovil ji ve své knize „Na ostrově“ slovy: „Když mně je nejhůře, napadá mi vzdor a myslím si: Tisíc let jsme tu stáli a obhájili se a krváceli a trpěli a teď bychom měli malátnět? Ne, to kdybych měl být poslední, sám jediný nepoddal bych se.“*

Jirásek má lásku národa. Má lásku i československého vojska. Požehnání nebes nechť spočívá na něm a jeho velikém díle dosavadním i příštím. Ještě dnes doléhají v naše srdce vzdorná slova pýchy starého československého kazatele Adamiho v Jiráskově románě „Skály“**: „To budiž nás všech přirozeností, abychom v protivěnstvích strachem neschli, alebrž se zelenali jako strom odvahou a nadějí, abychom chyby své poznali a pevně stáli, když nepřátelé myslí, že nás přemohli a námi o zem udeřili, abychom byli jako skály.“

Tu hrdou pevnost českého srdce hlásal po celý život náš Jirásek. Přejímá ji i naše armáda jako slavný odkaz a vážnou mravní povinnost. Pak bude opravdu čestnou a krásnou složkou národa!

Budoucně dále.

* Na ostrově. Sebr. spisy, sv. XV., str. 57.

** Skály. Sebr. spisy, sv. XIV., str. 65.